Rune G:son Kjellander

WILHELM WIKLUND

1832 — 1902

De tekniska framstegen under 1800-talets senare del medförde för vårt land ett betydande industriellt uppsving. Inom t.ex. bryggeribranschen skedde på 70- och 80-talen en markant och snabb övergång från hantverksmässig framställning till industriell stordrift, och av genomgripande betydelse var för Stockholms del 1854 gasledningarna, 1861 vattenledningarna och 1881 det elektriska ljuset i modern mening.

En av den stockholmska verkstadsindustriens under denna tid mest verksamma och personligen mest kända förgrundsmän var Wilhelm Wiklund (1832—1902), pionjär på ett flertal områden.

Utvecklingen av hans då så bekanta företag kan i korthet beskrivas så här:

W. Wiklunds metallfabrik grundades 1857 i Klara, utförde från 1859 gasledningsarbeten, utökades åren 1864 till 1867 med järngjuteri vid Bränninge nära Södertälje; 1877 igångsattes järngjuteri och mek. verkstad vid Inedal å Kungsholmen, varefter följde en nästan ständigt stegrad tillverkning med från 1881 kompletta bryggeriinredningar, från 1884 elektrisk armatur, generatorer och belysningsanläggningar, samt från 1891 glödlampor; företaget ombildades 1894 till W. Wiklunds Verkstäders AB, och armaturtillverkningen flyttades 1898 till Inedal; rörelsen stod vid sekelskiftet på toppen såsom en miljonaffär med en stor stab skickliga tekniker och över 400 fasta arbetare, men nedlade under krisåret 1901 elektriska avdelningen och glödlampfabriken, samt flyttade 1902 även metallfabriken till Inedal medan rörledningsavdelningen frigjordes såsom Wiklunds Rörlednings AB, vilket bolag 1905 trädde i konkurs; huvudrörelsen såldes 1906 för de värdefulla tomternas skull och avskilde 1907 armatur- och metallvarufabriken till AB Wiklunds Armatur- & Metallfabrik, vilket bolag 1914 likviderades; huvudverkstäderna nedlade 1908 tillverkningen, men W. Wiklunds Verkstäders AB fortsatte formellt till 1918, då Wiklunds Förvaltnings AB, Vasagatan 15—17, tog vid, vilket bolag upphörde 1934.

Wiklund var sin rörelses patriarkaliske ledare och dominerande gestalt intill 1898, och det var genom hans framsynta initiativ och klara blick vid val av medarbetare, som rörelsen hade sådan framgång — inom bryggeritekniken var den landets första, och länge den enda.

Trots sin geniala affärsbegåvning förblev Wiklund en omutligt redbar man, verksam på förtroendeposter samt kallad till ledamot av Svenska Teknologföreningen och hedrad med Vasaorden, men hans liv hade börjat i ringhet.

Wilhelm Wiklund föddes den 25 oktober 1832. Hans fader Johan Wiklund var (ljus-)krongjutare vid Skultuna mässingsbruk och dog, när

sonen endast var fyra år gammal. Modern, Christina, född Söderlund, måste redan då Wilhelm var tio år gammal taga honom ur byskolan, där han endast undervisats en kortare tid, och låta honom själv förtjäna sitt uppehälle som »krongjutargosse» och sedan »krongjutardräng», det vill säga som medhjälpare till krongjutarmästaren vid bruket.

Skultuna bruk tillverkade sedan gammalt »messingshandelsvaror både till nödtorft och till dagligt bruk, till prydnad och zirat», och man förstår, att det var härifrån, som Wiklund medförde idéerna till mångsyssleriet i mässingsvaror. Utom mässingssakerna lärde han sig framställa kopparrör, gjutgods m.m.

Wiklunds öppna sätt, flit och händighet gjorde honom omtyckt av alla, och han uppmärksammades tidigt av den populäre och beryktade bruksdisponenten, ryttmästare Carl Nordenskjöld. Denne hade genom djärva åtgärder förvandlat Skultuna till en affärsmetropol med internationella kontakter, men genom omåttliga spekulationer ådrogs bruket stora skulder. Då ställningen till sist blev ohållbar, avvek bruksdisponenten till Amerika, och bruket trädde i konkurs 1850, varpå följde en omständlig process. Wiklund, som ändå tänkt sig en annan framtid, begav sig 1851 till Stockholm medförande väl inga pengar men ett glatt mod och en okuvlig energi.

J. W. Bergström.

I Stockholm fick han snart anställning som metallarbetare hos den bekante fabrikören J. W. Bergström (se Daedalus 1953), Bryggaregränden 11. Bergströms levnadsbana påminde i mycket om Wiklunds, och det är möjligt, att det var på Bergströms föranstaltande, som Wiklund en tid besökte Svenska slöjdföreningens söndags- och aftonskola, då inhyst i Brunkebergs hotell. För övrigt blev Wiklund sin egen lärare, och sina sedermera mycket solida tekniska kunskaper förvärvade han huvudsakligen genom praktisk erfarenhet.

Efter Klaragasverkets invigning 1853, då rörnätet skulle utsträckas till enskilda konsumenter, antogs Wiklunds principal i januari 1854 till gasverkets första rörledningsentreprenör. Denna verksamhet visade sig vara mycket lönande, Bergströms arbetsstyrka fördubblades inom två år, och 1856 inledde firman gasljus i Kungl. Slottet. Konkurrensen var dessutom obetydlig eftersom förutom Bergström endast två entreprenörer antagits, nämligen Gustaf Sundborg och gasmätarefabrikanten Henry Beatley. År 1856 stadfäste K. Maj:t projektet för Stockholms tillämnade vattenledning, och ytterligare ett stort arbetsfält skulle snart öppna sig.

W. Wiklunds metallfabrik 1857.

Då ansåg Wiklund tiden vara inne för att börja egen verksamhet och lämnade därför sin tjänst hos Bergström. Han övertog en lokal, som förut använts av mekanikus Carl Wilhelm Gelertsen och som var belägen i ett litet hus i hörnet av Gamla Kungsholmsbrogatan 42 och Klara strandgata (nu Vasagatan), snett emot Bergströms lummiga trädgård. År 1857 ansökte han om fabriksrättigheter och inledde sin verksamhet med tillverkning av mässingsvaror, första året till ett värde av 33 rdr. Han började ensam men anställde under året såsom biträde ynglingen C. R. Lodén.

Hos Wiklund bodde en mekanisk arbetare, Johan August Haglind, som senare anställdes av Wiklund, men som 1857 var telegrafdirektören A. H. Öller (se Daedalus 1955) behjälplig med uppsättningen av en specialverkstad för telegrafeffekter i Beridarebansgatan 18 (Öllers bostad: Profossgatan 9). Öller hyrde där lokaler av gasledningsentreprenören G. Sundborg och hans broder, zink- och bronsfabrikören Carl Johan Sundborg, vilken liksom Bergström och senare även Wiklund tillverkade gasljuskronor, väggarmar etc. I sistnämnda hus hade även Gaslysnings AB i Stockholm, som drev gasverket på koncession, sitt kontor.

Gasledningsentreprenör 1859.

Gaslysningsbolagets direktion hade hittills vägrat att utöka antalet entreprenörer, särskilt som huvudledningar endast dragits i Klara, Jakobs och Nikolai församlingar, men då direktionen den 1 november 1858 beslöt att åter mottaga sådana ansökningar i anslutning till huvudrörnätets ytterligare utsträckande, anmälde sig bland andra Wiklund, som numera hade 4 gesäller och 2 lärlingar i sin tjänst. Efter att hans provarbete i huset Garvaregatan 3 godkänts, antogs Wiklund den 4 juni 1859 till gasledningsentreprenör, en vecka före symaskinspionjären J. G. Wikström (se Daedalus 1956).

Nu kunde Wiklund på allvar börja sin verksamhet, ytterligare 14 arbetare anställdes, och för 1859 uppgav han ett tillverkningsvärde av 24 000 rdr, vilket fördubblades 1860, då han i genomsnitt hade 28 anställda.

Vattenledningsentreprenör 1861.

Omedelbart efter vattenledningsverkets vid Skanstull invigning 1861 anmälde sig Wiklund även för vattenledningsarbetena och antogs samma år till entreprenör jämte firmorna J. W. Bergström och J. N. Tengelin & Co (Beatleys eftr.), vilka firmor således blevo Stockholms första vattenledningsentreprenörer.

Den 18 oktober samma år inköpte Wiklund av handlanden Carl Hellstén det hus, där rörelsen var inrymd, Gamla Kungsholmsbrogatan 42 B. Hellstén hade tidigare under året förvärvat fastigheten av meka-

nikus Gelertsen, som innehaft den sedan 1848. Tomten vid nr 42 A av samma gata ägdes av skorstensfejare C. G. Bergström, och inköptes av Wiklund först 1872.

Genom sina rörledningsarbeten i hemmen kom Wiklund i nära kontakt med personer ur alla samhällsgrupper, och redbar och sympatisk som han var, fick han redan från början en vidsträckt krets av trogna kunder och vänner. Han införde också nya arbetsmetoder samt anskaffade bättre verktyg och moderna arbetsmaskiner för ångdrift, vilka bidrogo till att göra hans verkstad till en av stadens förnämsta.

Förutom rörledningsarbetena tillverkade W. Wiklunds metallfabrik detaljer till byggnadsindustrien, såsom kakelugnsramar med fällbara luckor (Wiklunds pat.), lås, ringledningar, luftventiler, självöppnande ventiler för avloppstrattar (Wiklunds pat.) etc., samt kranar för bryggerier och brännerier. Där gjordes också det stora spännet till skarpskytteuniformen och en mängd andra mässingsföremål.

Det av vattenledningarna beroende eldsläckningsväsendet ombesörjdes huvudsakligen av stadens borgerskap med underlydande hantverks- och fabriksfolk, och »mekanikus» Wiklund lät först engagera sig såsom vice förman för slangvagnen i spruthuset vid Rådhusgränden, som kördes av en hyrkusk. Några år senare var han chef för sprutan nr 7 vid Klara församlings fattighus.

A. Lagerman.

Wiklund offrade mycket för att hjälpa unga förmågor, dels genom direkta penninggåvor och dels genom att upplåta sina verkstäder till deras försöksarbeten, och många äro de, som ha Wiklund att tacka för sin framgång. I mars 1863 tecknade han borgen på 400 rdr för den sedermera så berömde tändsticksmaskinuppfinnaren Alexander Lagerman, som då endast ägnade sig åt experimentverksamhet. Skulden löstes först 1867, då Lagerman erhöll patent på sin tändsticksmaskin, vilket patent genom Wiklunds förmedling övertogs av brukspatron Emil Wallenstråle på Bränninge. År 1869 erhöll Wiklund och Lagerman tillsammans patent på frostfria vattenutkastare, men året därefter engagerades Lagerman av Jönköpings tändsticksfabriker.

E. A. Wiman.

En av Wiklund mycket omhuldad uppfinnare var E. A. Wiman, Teknologföreningens upphovsman, som kom i kontakt med Wiklund redan 1863, då Wiman utexaminerades från Teknologiska institutet. Såsom konstruktör stod Wiman i nära förbindelse med Wiklunds rörelse, och firma Wiman & Co, som han bildade 1869 tillsammans med civilingeniör Gottfrid Rystedt, var i en följd av år inrymd i Gamla Kungsholmsbrogatan 44, där även Wiklund delvis hade sin verksamhet.

Bränninge gjuteri 1864—1867.

Wiklund ansåg sig nu ha samlat tillräckligt rörelsekapital för att kunna utöka sin rörelse med järngjuteri och därigenom erhålla gjutgods för i första hand det egna företagets behov. Av brukspatron Wallenstråle arrenderade han därför från den 1 juli 1864 för 2 000 rdr om året det strax söder om Södertälje belägna Bränninge bruk med maskiner och inventarier samt området mellan ån och vägen till lastbryggan vid Saltsjön.

Järnbruket räknade anor från 1600-talet, men vid denna tid idkades blott manufaktursmide där. Wiklund uppdrev inom några år även denna rörelse med tillverkning av bl.a. plogar, brandposter och vattenledningsrör, men han beställde även galvaniserade rör, gasrör, järn- och mässingsplåtar från William Dawbron & Co i Liverpool. Tackjärn erhöll han genom grosshandlare Carl Norberg i Stockholm och träkol från Edeby sågverk.

Wiklund öppnade i huset Gustav Adolfs torg 14 en försäljningsbod för sina hundratals olika metallartiklar, såsom snusdosor, cigarrgiljotiner, cigarrtändare, virknålar, stolstrissor, skridskor, brevvågar, ritcirklar, barnleksaker (pannor, spisar o.d.), fotogenlampor, kaffekokare m.m., vilken bod efter några år flyttades till Gamla Kungsholmsbrogatan 44.

I Gamla Kungsholmsbrogatan 42 B fanns Wiklunds kontor, som hade en spartansk inredning omfattande tre skrivbord, en pulpet, ett skåp med kopiepress, ett kassaskåp, en grönmålad soffa och en väggklocka. En trappa upp hade han sin privata våning, bestående av förmak, sängkammare och sal. Dit hemförde Wiklund den 25 oktober 1866 sin unga tyska brud, Louise Henriette Charlotte Hoffman (f. 29/11 1846 i Stockholm), dotter av bildhuggaren Wilhelm Heinrich Hoffman från Bremen och hans hustru Emilie Conradine Walter från Braunschweig. Även Wiklunds svåger var bildhuggare, och Wiklund fick som kund den kände bildhuggaren J. P. Molin.

Då hade Wiklund sammanlagt 107 anställda och uppgav för året ett tillverkningsvärde av 85 000 rdr, vari ingingo utförda vattenledningsarbeten för ca 10 000 rdr i Kongl. Allmänna garnisonssjukhuset, där J. W. Bergström tidigare indragit gasledningar, och året därpå följdes detta arbete av rörarbetena i Pontonjärbataljonens nya kasern, båda arbetsplatserna belägna på Kungsholmen.

Genom företagets snabba utveckling förslog ej rörelsekapitalet, och Wiklund upptog därför ett lån på ca 50 000 rdr hos en känd grosshandlare i Stockholm för att användas till pressande utgifter, och ett kon-

trakt upprättades dem emellan 1866. Denne begagnade emellertid sin ställning som kassans handhavare och uttog i strid med kontraktet, i den mån medel inflöto, omkring 20 000 rdr på några månader vid 1867 års början samt, för att få säkerhet för resterande belopp, satte sig i besittning av åtskilliga värdepapper och utestående fordringar. Wiklund blev härigenom ruinerad, och rörelsen måste ställas under administration den 25 oktober 1867 med såsom sysslomän gasverkskamreraren Alfred Sandahl och järnexportören Hjalmar Laqvist. Sandahl fastslog, att Wiklunds iråkade konkurs måste tillskrivas hans transaktioner med ifrågavarande grosshandlare, samt påpekade Wiklunds »lätt förklarade oförmåga att, med mångahanda arbeten under sin tillsyn, med tillräcklig drift och noggrannhet sköta det ekonomiska samt bokföringen». Själv meddelade Wiklund sina borgenärer, bland andra de stora verkstadsägarna A. W. Frestadius, W. Lindberg, A. Moberg och J. R. Holmgren, att om han bara fått tid på sig, så hade han säkert klarat upp sina affärer. Det visade sig också, att täckning fanns för hela skuldbeloppet, eftersom tillgångarna i fastigheter, inventarier, varulager och fordringar uppgingo till nära 217 000 rdr, medan skulderna belöpte sig på 138 200 rdr.

Av en bokhandelsräkning framgick, att Wiklund prenumererat för 1867 på Teknisk Tidskrift, Tidskrift för byggnadskonst samt Scientific American, vidare skaffat sig en handelskalender och en bok om John Ericsson.

I samband med konkursen nedlades gjuteriet vid Bränninge. Från 1870 arrenderades det emellertid av en brorson till den kände fartygsbyggaren Otto Carlsund.

Under den bestämda administrationstiden på ett år fortgick metallfabriken oavbrutet, och resultatet blev så gott, att Wiklund efter denna tid icke blott var skuldfri utan hade ett rörelsekapital på ca 40 000 rdr.

Såsom verkmästare anställde han civilingenjören Ludvig Zettersten, förut Munktells verkmästare, och 1869 fick Wiklund beställning av hotellvärden Régis Cadier på gas och vattenfall i den av denne komponerade »Grottan» i Hôtel Rydbergs kafé vid Gustav Adolfs torg. Under fransk-tyska krigets dagar sysslade Wiklund tillsammans med O. E. Lundstedt med konstruktionen av ett patronkök för bakladdningsgevär, som patenterades den 15 december 1870.

Huset Gamla Kungsholmsbrogatan 44, där Wiman & Co hade sin fabrik och Wiklund på nedre botten sin försäljningsbod, ägdes ännu av handlanden G. Smerling, och Wiklund avtalade med denne om att hyra

lokaler för sitt metallgjuteri samt att anlägga en ny dubbel smältugn där hösten 1871. Några år senare inköpte Wiklund denna fastighet och hade där allt framgent sin bostad. Den 8 november 1872 tecknade han köpekontrakt på tomtdelen närmare nuv. Vasagatan, Gamla Kungsholmsbrogatan 42 A, och lät där 1874 uppföra en ny låg gjuteri- och verkstadsbyggnad i anslutning till den ursprungliga metallfabriken, men han sålde denna nyförvärvade tomt redan efter några år till Stockholms stad, troligen med tanke på nuv. Vasagatans breddning.

W. Wiklunds metallfabrik var näst firma A. Rundquist & Co den största rörledningsentreprenören i Stockholm. År 1877 anbringade hans rörarbetare spisningsrörledningar för gas på 20 olika ställen och till en sammanlagd längd av 408 fot, medan J. W. Bergströms mek. verkstads motsvarande siffror voro 9 ställen och 175 fot.

Inedalsverkstäderna 1877.

Nu ansåg Wiklund tiden vara mogen för ett nytt försök med järngjuteri och mekanisk verkstad och inköpte år 1877 av Inedals AB den nedlagda sockerfabriken vid Inedal på Kungsholmen. De stora fabriksbyggnaderna hade uppförts 1868 av de båda miljonärerna L. O. Smith, »Brännvinskungen», och J. W. Smitt, »Sjörövaren», för Hvitbetssockeraktiebolaget (från 1872 Inedals AB), som baserat sin verksamhet på vitbetsodling i de gamla tobaksplanteringarna invid — storstilat försök med mycket snöpligt slut. Men Smith tyckte, att affären avvecklades rätt förmånligt, när han lyckades sälja hela etablissementet till Wiklund för 300 000 kronor. Tomten taxerades för 200 000 kronor men hade ett gynnsamt läge vid Karlbergskanalen, gränsande i väster till nuv. S:t Eriksgatan, i öster till Inedalsgatan och i söder till Namnlösa gränd, på vars andra sida låg den välkända Wicanderska korkfabriken med sina väldiga korkupplag.

Själva mekaniska verkstaden inrättades i det höga fabrikshuset och järngjuteriet i norra huset, där tvenne stora kupolugnar inrymdes, varifrån väldiga gnistregn berättas ha under kulna höstkvällar upplyst denna dunkla trakt. Där nu S:t Eriksbron har sitt södra landfäste fanns en hög lastbrygga, vid vilken lossades kol, gjutsand och tackjärn från pråmar och segelskutor som anlänt över Klara sjö.

Wiklund inköpte 1877 även fastigheterna n:ris 5 och 6 i kv. Arbetaren av AB Stockholms Byggnadsförening, taxeringsvärde 41 500 kronor, vilka han avsåg till arbetarbostäder.

Vid Inedalsverkstäderna upptogs tillverkning av byggnadsgjutgods, såsom trappor, balkonger, galler m.m., samt brandposter, avstängningsluckor, gjutna möbler, paraplyställ etc.

Redan i början av 60-talet levererade W. Wiklunds metallfabrik kranar till bryggerierna och senare även bryggeriapparater i konkurrens med kopparslagarna A. F. Hübinette och P. A. Thalén i staden.

Vid tiden för Inedalsverkstädernas tillkomst började det ena bryggeriet efter det andra att moderniseras och övergå till ångdrift med åtföljande markant kapacitetsökning, varvid bryggerimaskinerna huvudsakligen anskaffades från Tyskland. Bryggeriindustrien stod inför en tid av framåtskridande; av landets omkring 370 bryggerier skulle flertalet förses med ny tidsenlig utrustning, och den mera lönande driften skulle locka till att öka bryggeriernas antal.

Bryggeriinredningar.

Därför beslöt Wiklund att försöka åstadkomma en tillverkning av kompletta bryggeriinredningar, som icke skulle stå de tyska efter. Att han sedan lyckades så väl, att W. Wiklunds verkstäder blev landets främsta tillverkare av bryggerimaskiner, medaljerad vid de stora industriutställningarna världen över, det torde utan tvekan bero på engagerandet 1881 av den utmärkte tyske bryggeriingenjören Louis Wilhelm Alwin Jacobi (1854—1905).

Alwin Jacobi.

Alwin Jacobi var född i Benshausen i Thüringen, inträdde som tjuguåring i bryggeribranschen och fick nu vid tjugusju års ålder fria händer med uppgiften som chef för detta progressiva företags bryggeriavdelning. Han var sedan på huvudkontoret i Gamla Kungsholmsbrogatan 42 sysselsatt med att planera bryggeriinredningar och hade från 1882 till sitt förfogande en ritare, Arvid Ahrnborg, som stannade hos honom i fjorton år och därefter började egen teknisk byrå för bryggeriinredningar. Avdelningen utförde också reparationer samt levererade delar till bryggeriapparater, och Jacobi patenterade 1885 tillsammans med mekanikus E. F. Göransson m.fl. en tappningsapparat för öl och vin, men vem som sedermera konstruerade den s.k. »Wiklundska pumpen», som fick stor användning inom bryggeriindustrien, är icke bekant. Jacobi uppskattades mycket av Wiklund, som hugnade honom med pekuniär ersättning av ovanlig storlek, och han kvarstod i sin befattning ända till 1899, under vilken tid antalet bryggerier i vårt land fördubblades. Alwin Jacobi förväxlades ofta med Bolinders' (senare Atlas') verkstadschef Alban Jacobi, vars far inkom från Düsseldorf, ty förutom namnlikheten hade de båda svart skägg samt voro undersätsiga, gemytliga och trevliga.

År 1881 blev Wiklund stadsfullmäktig, och 1882 deltog han i den magnifika bankett Stockholms stad gav på Börsen för konungaparet i anslutning till deras silverbröllopsdag.

År 1882 anställde Wiklund såsom verkstadschef vid Inedal förre föreståndaren för Landskrona mekaniska verkstad, civilingenjör Ernst Ek, vilken stannade ända till 1896 och sålunda tog verksam del i de Wiklundska verkstädernas storartade utveckling. Han blev sedermera ordförande i Svenska uppfinnareföreningen.

Elektriska avdelningen 1883—1901.

Det elektriska ljuset i modern mening hade officiell premiär i Stockholm 1881, men år 1882 synes vara det år, då elektriska belysningsanläggningar först på allvar och i större utsträckning började utföras i vårt land, huvudsakligen genom mekanikus J. E. Erikson i Stockholm (se Daedalus 1947).

Wiklund var icke sen att inse vilka möjligheter, som här öppnade sig. Hans elektriska avdelning kan sägas ha börjat år 1883, då ingenjör August Lenhardtson engagerades, och ägde bestånd till år 1901, under vilken tid avdelningen förestått förutom av Lenhardtson av ingenjören och konstruktören Aron Thorin 1886—1892, civilingenjören Ivar Rosén från firma Luth & Rosén 1892—1895, ingenjören Yngve Södersten 1897—1898 (?) och civilingenjören Torsten Holmgren, en av Elektriska Prövningsanstaltens grundare, 1889—1901.

Wiklund var bekant med Lenhardtson åtminstone sedan 1878, då denne och AB Carlsviks Gjuteriers grundare Petter Östberg började en förnicklingsfabrik vid Inedal. Lenhardtson lämnade 1882 Stockholms förnicklingsfabrik för att helt ägna sig åt elektrotekniken. Samma vår anordnade han tillsammans med Claës Mebius och Svante Arrhenius, sedermera professorer, de kanske första försöken i vårt land med elektrisk belysning från en kraftkälla på avstånd, varvid en Schuckerts dynamomaskin uppställdes i Skutskärs sågverk, och elektriska lampor uppsattes först i Gävle, sedan i Uppsala. Lenhardtson gjorde sig också bemärkt genom fackartiklar i Ingeniörs-Föreningens Förhandlingar och förestod »W. Wiklunds elektriska affär» åren 1883 till 1886, varefter han utvandrade till Sydamerika.

Under sin tid hos Wiklunds var Lenhardtson sysselsatt med dels elektriska experiment och dels belysningsanläggningar, varav vid Skutskär även en av honom konstruerad dynamomaskin kom till praktisk användning.

W. Wiklunds elektriska avdelning inledde sin verksamhet mera »officiellt» den 1 juli 1884 med att anbringa 2 dynamomaskiner, 3 båglampor och 63 glödlampor i de egna Inedalsverkstäderna, vilken anläggning drevs av en 20 hk högtrycksångmaskin. Därnäst försågs »Promenaden»

i Åbo med 1 båglampa och 36 glödlampor; hos en enskild person i Östersund uppsattes ett aggregat för 5 glödlampor, och Kubikenborgs ångsåg i Sundsvall utrustades med en anläggning för 6 båglampor. Hösten 1884 uppsattes inre och yttre elektrisk belysning i Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm av Wiklunds montörer med 9 båglampor om vardera 16 normalljus och 167 glödlampor om vardera 10 normalljus samt tvenne dynamomaskiner med som motor en 20 hk högtrycksångmaskin. Sabbatsbergs sjukhus, som länge bibehöll gasljusledningarna i reserv, ansågs vara det första sjukhus i världen, som infört elektriskt ljus. Som sjätte anläggning inleddes av W. Wiklund elektriskt ljus i Good Templar-Ordens lokal, Inedalsgatan 11, och därnäst i Centraltryckeriet, Klara strandgata 16 & 18, samt vid Skutskärs sågverk i Älvkarleby, vilket skedde på våren 1885.

Aron Thorin.

Vid de första elektriska belysningsanläggningarna i vårt land användes huvudsakligen utländska dynamomaskiner av följande system: Gramme, Brush (agent L. Fredholm), Siemens & Halske (agent J. E. Erikson), Lorentz & Jürgensen (agent L. A. Groth), Edison (agent J. W. T. Olán) och Schuckert (agent J. Luth). På våren 1884 förvärvade Wiklund tillverkningslicens och all försäljningsrätt för Öller & Co:s verkmästare Aron Thorins samma år den mars patenterade (nr 55) likströmsgenerator, vilken sedan användes vid samtliga ovan uppräknade anläggningar; det första exemplaret togs till den egna verkstadens. Då Wiklund igångsatte denna fabrikation funnos veterligen endast två svenska företag, som *tillverkade* dynamomaskiner, nämligen AB Hakon Brunius & Co i Göteborg (system Gramme, Maxim, Brunius) och Elektriska AB i Stockholm (system Wenström). Året efter Wiklunds började även AB Palmcrantz & Co, Th. Winborg, att tillverka dynamomaskiner (system Jönsson).

Thorins dynamo hade skivformig induktor och var en av de första och märkligaste av denna typ. Den uppgavs i reklamen 1884 vara den billigaste (1 500 kr.), enklaste och mest effektiva av de hittills konstruerade, och maskinen utställdes av Wiklund under den elektriska expositionen i Göteborg 1885. Tillverkningen av skiv-induktorn, vilket arbete överläts till firma Öller & Co, var emellertid en mycket kinkig procedur, och trots maskinens fördelar kom den aldrig att fabriceras i större utsträckning, särskilt som Öller & Co några år senare upphörde. Redan våren 1885 levererade Wiklunds därjämte A. Lenhardtsons dynamomaskin, och genom det fortlöpande försöksarbetet vid Inedal, som från 1886 stod under ingenjör Thorins ledning, utvecklades tillverkningen.

I mitten av 90-talet förde Wiklunds till ett årligt värde av nära 25 000 kronor vanligen tvåpoliga likströmsgeneratorer med vertikala elektromagneter och stomme av martingjutstål — eller av gjutjärn för de större. Vid Stockholmsutställningen 1897 förevisades sju dylika, varav den största var avsedd för 450 ampère och 110 volt vid 600 varv/min., och den minsta för 16 ampère och 110 volt vid 1 100 varv/min. Wiklund hade förmånen få behålla ingenjör Thorin som konstruktör så länge elektriska avdelningen ägde bestånd, och år 1900 uttog denne åter ett patent: Förfaringssätt vid tillverkning av kärnor av lamellerat järn för elektriska apparater. En av Thorin konstruerad och av Wiklunds tillverkad *elektromotor* återfinnes i Tekniska Museets samlingar.

I Stockholm började man tidigt diskutera möjligheten att genom bolagsbildning skaffa medel till en central belysningsstation för staden. Hela tanken stod eller föll emellertid på, om stadsfullmäktige godkände, att de elektriska kablarna nedgrävdes i gatorna, ty någon annan lösning ansågs icke möjlig. Wiklund motionerade därom i stadsfullmäktige och var bland de första, som inlämnade en sådan ansökan, vilket skedde i mars 1884. Dessutom talade hans elektroingenjör Lenhardtson varmt för saken vid Ingeniörs-Föreningens sammanträde den 31 oktober s.å. och yttrade bl.a.: »Rätta tiden för att bilda ett sådant bolag synes mig derföre vara inne, ehuru jag medgifver att ingen tid är förliden, och om, som jag förmodar, någon af de till stadsfullmäktige inlemnade ansökningarna bifalles, så torde man kunna räkna på att inom få år allmän elektrisk belysning skall vara införd här i staden.»

Hos Wiklunds var man så optimistisk, att aktieteckning igångsattes på våren 1885 för ett elektriskt belysningsbolag gällande en planerad centralstation i Stockholm för ca 1 500 Edisons glödlampor. Det är att märka, att Edisonbolagets ingenjör Olán också ingivit en kabelnedläggningsansökan.

Men den 1 juni 1885 avslog stadsfullmäktige alla dessa ansökningar. Wiklund gav dock icke upp, och några dagar före nyår lät han ingenjör Lenhardtson inlämna ny ansökan om att få nedlägga elektriska ledningar från en *centralstation för nedre Norrmalm.*

Även denna ansökan avslogs visserligen av stadsfullmäktige, men gasverksstyrelsen beviljades i 1886 års stat ett anslag på 8 000 kronor till förberedande åtgärder för anläggande av en sådan för nedre Norrmalm avsedd centralstation, och ingenjör Luth erhöll uppdraget att efter studieresor utomlands upprätta förslag därtill. Denna station kom dock inte till stånd förrän 1892, och dynamomaskinerna voro då i stället levere-

rade av J. E. Eriksons Mek. Verkstads AB, vilken firma 1888 anlagt en centralstation för Gamla staden, varvid ledningarna drogos över hustaken.

Ernst Wiman yttrade om Wiklund att han, som själv var en arbetares son, under hela sitt liv bibehöll något av den gedigne arbetarens okonstlade och öppna väsen utan smak för pråal men med en starkt utvecklad rätts- och billighetskänsla. Han kände sig som kamrat med sina arbetare, så länge han såg dessa hysa en motsvarande känsla, och bemötte dem vänligt och glatt.

Wiklund ansågs å ena sidan jämnt och humant avväga rättigheter och skyldigheter men undgick å andra sidan icke att på våren 1884 en strejk utbröt, som varade nära tre veckor, och i augusti 1890 uttalade rörarbetarnas fackförening »vår rättvisa harm över de förhållanden som äro rådande» hos Wiklunds, ehuru det sistnämnda uttalandet endast torde ha gällt ett uteblivet svar på en förfrågan om inomhusarbete vintertid.

Wiklund skänkte den 6 april 1874 grundfonden till en obligatorisk sjuk- och begravningskassa för sina arbetare, varefter dessa som tack överlämnde en silverpjäs med inskription, och 1890 uppgavs Wiklunds vara den enda rörledningsentreprenör, som hade ordnad olycksfallsförsäkring för personalen.

Som en egendomlighet kan nämnas, att Wiklund, som var en självlärd man, nästan uteslutande anställde arbetsledare och teknisk personal med examen från Kongl. Teknologiska Institutet.

Tvätt- och badinrättningar.

Såsom en specialitet vid sidan om bryggeriinredningarna levererade Wiklunds utrustning till tvätt- och badinrättningar, vars invecklade och ömtåliga maskineri byggde på en amerikansk idé, ehuru Wiklunds efter några år utförde arbetet självständigt efter egna förbättrade metoder.

År 1884 uppfördes Kungsholms badinrättning i Gamla Kungsholmsbrogatan 41 med inredning från Wiklunds, och kallades senare Klara badinrättning samt omändrades fullständigt 1889 med ny leverans från Wiklunds, vartill kapital skaffades genom bolagsbildning, och Wiklund köpte själv åtta aktier. Badanstalten flyttades 1904 till Drottninggatan 88.

År 1884 anlades också efter amerikanskt mönster Kungsholms tvättinrättning vid Inedal, vars huvudbyggnad ännu syns från S:t Eriksgatan intill Sportpalatset, och vilken rörelse efter skiftande öde upphörde 1903. Gamla stockholmare minnas ännu tvättinrättningens speciella

kuskar, vagnar och klädkorgar. Då Wiklunds elektroingenjör Lenhardtson slutade 1886 var det för att föreslå en tvättinrättning i Buenos Aires.

Wiklunds tvättmaskinsfabrikation utvecklades genom åren, och vid industriutställningen i Malmö 1896 förevisades en fullständig i gång varande tvättinrättning, som hörde till de mest uppmärksammade föremålen på hela utställningen. Så här skrev pressen:

»I synnerhet kvinnliga besökare trängdes för att se denna snabba och sinnrika rengöringsprocedur: huru kläderna först blöttes i luttunnan och sedan inlades i en roterande trumma av veckad kopparplåt med oregelbunden form, närmast liknande en åtta, huru de där undergingo den procedur, som motsvarar stötning och borstning och sedan förflyttades i centrifugaltorkmaskinen, en roterande kopparkorg med hål. Därifrån gå kläderna mer än halvtorra genom mangel med ångvals och veckas där, och så är det för en kort stund sedan smutsiga och nedfläckade duktyget färdigt att åter bländande vitt läggas på bordet.»

Wiklunds var i mycket en föregångare till det 1902 bildade Värmeledningsverks AB Calor, såväl beträffande tvättmaskiner som ångkokningsapparater och värmeledningar.

Värmeledningar.

Redan 1884 annonserade Wiklund om, att värmeledningar förfärdigades, och den 3 april 1886 erhöll verkstadschefen Ek tillsammans med Ernst Wiman patent (nr 589) på lamellsystem för luftuppvärmning medelst ånga eller vatten.

Sjukhuset S:t Göran i Stockholm började anläggas samma år, och Wiklund fick beställning på uppvärmningsanordningarna. Fyra ångpannor om 46 m² eldyta vardera installerades, och tre av dem producerade ångan till uppvärmningen men också till badet och tvätten samt till det elektriska belysningsmaskineriet. Sjukrummen uppvärmdes medelst varmluft från varmkammare i jordvåningen.

År 1886 igångsattes också byggnadsarbetet på Blindinstitutet vid Tomteboda, och Wiklund erhöll beställning på motsvarande uppvärmningsanordningar. Båda dessa byggnadsföretag voro färdigställda 1888.

Ångkök.

Wiklund levererade också teknisk utrustning till de bekanta ångköken (folkutspisningskök), som L. O. Smith tog initiativet till på 80-talet. På Malmöutställningen 1896 utställde Wiklunds »ångkokapparater av sinnrik konstruktion och särdeles solitt och vackert arbete». Pressen skrev vidare:

»Särskilt förtjänar nämnas, att den väldiga grytan med enkelt handgrepp kan inställas i vilket läge som helst och således är mycket lätt att länsa och rengöra. Utställaren har begärt, att en dylik apparat skulle få arbeta å det inom utställningsområdet befintliga ångköket, men detta vägrades av bestyrelsen, emedan man åt *en tysk* givit *uteslutande rätt* att inom utställningen hava arbetande

ångkökapparater och därför att — kokfrun ej var villig att arbeta med mer än ett slags ånggrytor! Detta låter otroligt, men är dess värre fullkomligt sant.»

Samma ångkök kom dock till praktisk användning vid 1897 års Stockholmsutställning.

Cuivre poli.

Vid sin metallfabrik i Klara upptog Wiklund såsom den förste och ende i Sverige tillverkningen av den eleganta metallen »cuivre poli» i form av prydnadsföremål, möbelbeslag m.m., vilka senare även gjordes i guldbrons. Wiklund ordnade i slutet på 80-talet utställningar därav i Palmeska huset och i Hantverksföreningens lokal, vilka ådrogo sig stor uppmärksamhet. Denna fabrikation fortgick åtminstone fram till sekelskiftet.

Vid metallfabriken och rörledningsavdelningen sysselsattes 1887 ett 70-tal fasta arbetare och vid Inedalsverkstäderna omkring 150. Dessutom engagerades tillfälliga arbetare såsom vid rörledningsarbetena i landsorten. Då Wiklunds t.ex. 1887 anlade Eskilstuna vattenledningsverk med byggnadsarbete, maskineri, rörnät, brandposter och inledningar i hus voro 300 man på en gång sysselsatta, och vid motsvarande arbeten i Kristinehamn minst 70. Fullständiga vattenledningar utfördes också i Härnösand, Karlsborgs fästning, Vadstena, Alingsås m.fl. ställen.

Intill mitten av 80-talet var W. Wiklund Medicinalstyrelsens rörledningsentreprenör för dess sjukhus- och hospitalsbyggnader landet runt men måste avstå dessa arbeten till en kollega och kamrat från Bergströmstiden, som lyckats tillskansa sig uppdraget genom underpriser och mannamån.

Wiklunds gas- och vattenledningsavdelning sköttes i slutet på 80-talet helt av anställd personal, och affärsprincipen var stor omsättning. Wiklund hade vid denna tid upphört att ha annat än ett nominellt inflytande på affärerna och var, som den bekante uppfinnaren Otto Fahnehjelm uttryckte det, »den personifierade gemütligheten och allas vän».

Fahnehjelm, som själv var rörledningsentreprenör, sammankallade 1889 några av sina kolleger till ett möte på Restaurant Bernadotte för att diskutera bildandet av en arbetsgivareförening i rörledningsbranschen. Följande firmor voro representerade: J. W. Bergström, J. E. Erikson (genom E. M. Sjöholm), Fahnehjelm, C. A. Carlssons Söner (genom M. Carlson), P. Naumburg, A. Rundquist, P. A. Sjögren och W. Wiklund. Av dessa var, enligt Fahnehjelm, Wiklund den store potentaten, stadsfullmäktig och riddare av Vasaorden (1890), och utsågs till ordförande i denna Rörledningsentreprenörernas förening i Stockholm

(REFIS). Av dessa hårt konkurrerande firmors chefer träffades sex på Frimurareordens sammankomster, däribland Wiklund, som varit med sedan 1874. I Timmermansorden intogs Wiklund redan 1861.

Landets ledande tekniska sammanslutning, Svenska Teknologföreningen, som stiftats 1861 av bland andra Ernst Wiman, beslöt 1887 att förutom elever vid Tekniska Högskolan även upptaga dem, »som på ett framstående sätt, vare sig i vetenskapligt, konstnärligt eller praktiskt hänseende, verka till den svenska industriens och byggnadskonstens gagn». Året därefter kallades Wiklund till ledamot av föreningen.

På sin silverbröllopsdag den 25 oktober 1891 bjöd Wiklund till fest på Hotell Continental. Av signaturen »Vattenledningsberusad Goodtemplarbroder» mottog han då telegrafledes följande hyllningsdikt:

»Mycket kunde om bror Wiklund sägas,
Men det måste blifva kort och godt,
Ty i telegrammen orden vägas,
Och rabatt vi sökt, men icke fått.

Liksom fader Moses fordom svängde
Bland Israel i klippans häll sin stör,
Äfven Wiklund markens hinder sprängde
Med sitt nät af vattenledningsrör.

Sedan pröfvade han sina krafter
På Gambrini ädla safter,
Hjelpte honom reda i sitt bo,
Att man till hans vara sätter tro.

Spriten han på härden ifrigt profvar,
Slår kring gasen sina lätta lofvar,
Söker binda fast elektrisk gnista,
Det går äfven lika bra det sista.

Hans cuivrepolifabrik är full
Med små konstverk, hvarpå solen skiner,
Arabesker, blomster, amoriner,
Så att kopparn nästan blir till gull.

Långt det blefve här att räkna opp
Allt hvad, slängd uti teknikens lagar,
Gubben Wiklund gjort i sina dagar;
Derför jag här må sätta stopp.»

Den berömde uppfinnaren Gustaf de Laval, vars separatorfabrik åren 1882—1887 låg vid Inedal strax söder om Wiklunds verkstäder, kände sig hemmastadd hos Wiklunds, och anmärkningsvärt var det

stora utbytet av teknisk arbetskraft, som ägde rum mellan Wiklunds och de Lavals skilda företag.

På 90-talet kommo från Wiklunds till de Laval bland andra civilingenjörerna Ernst Fagerström, Gottlieb Piltz och Axel Ödman, samt från de Laval till Wiklunds t.ex. Fredrik Wehmeyer och Arthur Bovin, alla framstående tekniker.

Till sina första elektriska belysningsanläggningar använde Wiklunds S. Schuckerts i Nürnberg båglampor samt Swans och Edisons glödlampor, vilka vanligen förekommo här och som importerades från England.

Svenska glödlampor började tillverkas först från år 1885 av R. W. Strehlenert & Co, Svenska glödlampfabriken (se Daedalus 1945), och därnäst från 1889 av E. Bergström & Co (C. H. Faxén), Glödlampfabriken Svea — en avläggare från den förra fabriken med en obetydlig fabrikation av sekunda lampor.

Carl Axel Bäckström.

En svensk-amerikansk ingenjör, Carl Axel Bäckström (f. 1859), patenterade här den 24 maj 1890 (nr 2754) anordningar vid elektriska glödlampor: »Koltråden trädd genom en ögla på en i lampans mitt vid båda ändar fäst stålstång», vartill han väl medfört idéerna från USA och Edison.

Glödlampfabrik.

Påpasslig och djärv som Wiklund var engagerade han Bäckström, som bodde i Stockholm sedan 1891, förvärvade tillverkningslicens på dennes koltrådslampor och igångsatte glödlampfabrikation vid Inedal.

De tre glödlampfabrikerna skyddades genom införseltullar från utländsk konkurrens, och W. Wiklunds glödlampfabrik drevs med tanke på export, bjudande åtminstone hemmamarknaden en svår konkurrens genom sitt billiga pris — 60 öre per lampa mot Strehlenerts 85 öre. Dennes »Svenska Glödlampfabriks AB» drabbades hårt därav, och hans bästa arbetare lockades med bättre villkor både till Wiklunds och till Glödlampfabriken Svea, som var under uppbyggnad sedan Gustaf de Laval 1894 börjat driva densamma, och i januari 1895 slöt Strehlenerts rörelse med konkurs. Wiklund uppgav då sin glödlamptillverkning till ca 31 000 kr/år, och torde i kapacitet ha legat betydligt under Strehlenerts. W. Wiklunds Verkstäders AB:s glödlampfabrik och AB de Lavals Glödlampfabrik Svea deltogo båda i Stockholmsutställningen 1897.

Det var emellertid omöjligt att i längden hålla den utländska lampfabrikationen stången, och vid sekelskiftets kris upphörde såväl Wiklunds som de Lavals glödlampfabriker; endast ett av Faxén 1897 grun-

dat företag, AB Skandinaviska Glödlampfabriken i Nyköping, framhärdade.

C. A. Bäckström återvände 1897 till USA och grundade där ett mjölkseparatorbolag. Han hade redan 1886 patenterat en centrifugalseparator i Sverige.

1894. Wiklund beslöt att ombilda sin rörelse till aktiebolag, och den 23 februari 1894 stadfäste K. Maj:t bolagsordningen för W. Wiklunds Verkstäders AB, vars första styrelse utgjordes av Wiklund själv, som blev verkställande direktör, hans ene svärson, apotekare Junker Axel Hedman, som blev kassadirektör, samt grosshandlaren Johannes Ditlef Fürst Hald. Aktiekapitalet, 600 000 kronor, fördelades på 600 aktier, av vilka 592 hela tiden tillhörde Wiklund själv, 5 tillhörde Hedman, 1 andre svärsonen civilingenjör Carl Sundholm, 1 grosshandlare Hald och 1 advokat John Tjerneld.

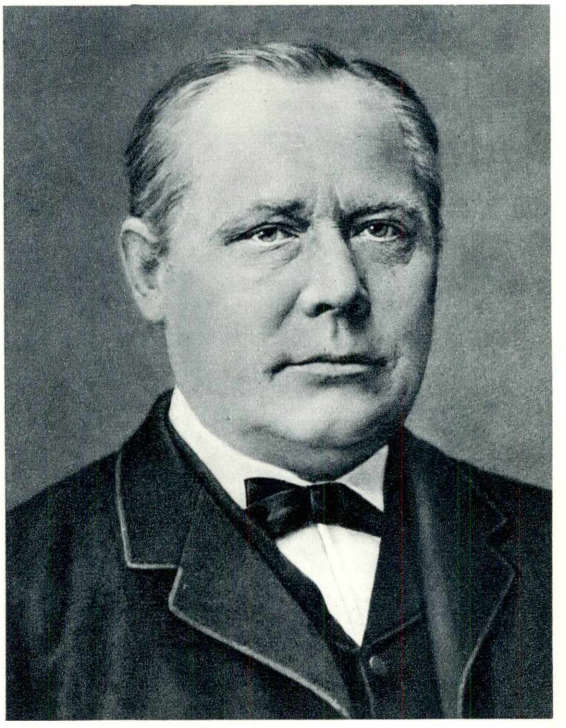
Wiklund förblev således den dominerande personen i företaget men började snart allt mera överlåta bestyret åt Hedman, som dock i första hand intresserade sig för rörledningsavdelningen.

Styrelseledamoten Ditlef Hald blev följande år verkställande direktör för de då bildade parallellfirmorna AB Centrator, som bl.a. tillverkade uppfinnarebröderna C. A. och O. W. Hults Butterfly-separator, försedd med Centratorväxeln, och AB Bröd. Hults Rotationsångmaskin, båda med adress S:t Eriksgatan 9. I Wiklunds verkstäder tillverkades senare dynamomaskiner, som direktkopplades till bröderna Hults vid utställningarna i Stockholm 1897 och i Paris år 1900 så uppmärksammade roterande ångmaskin.

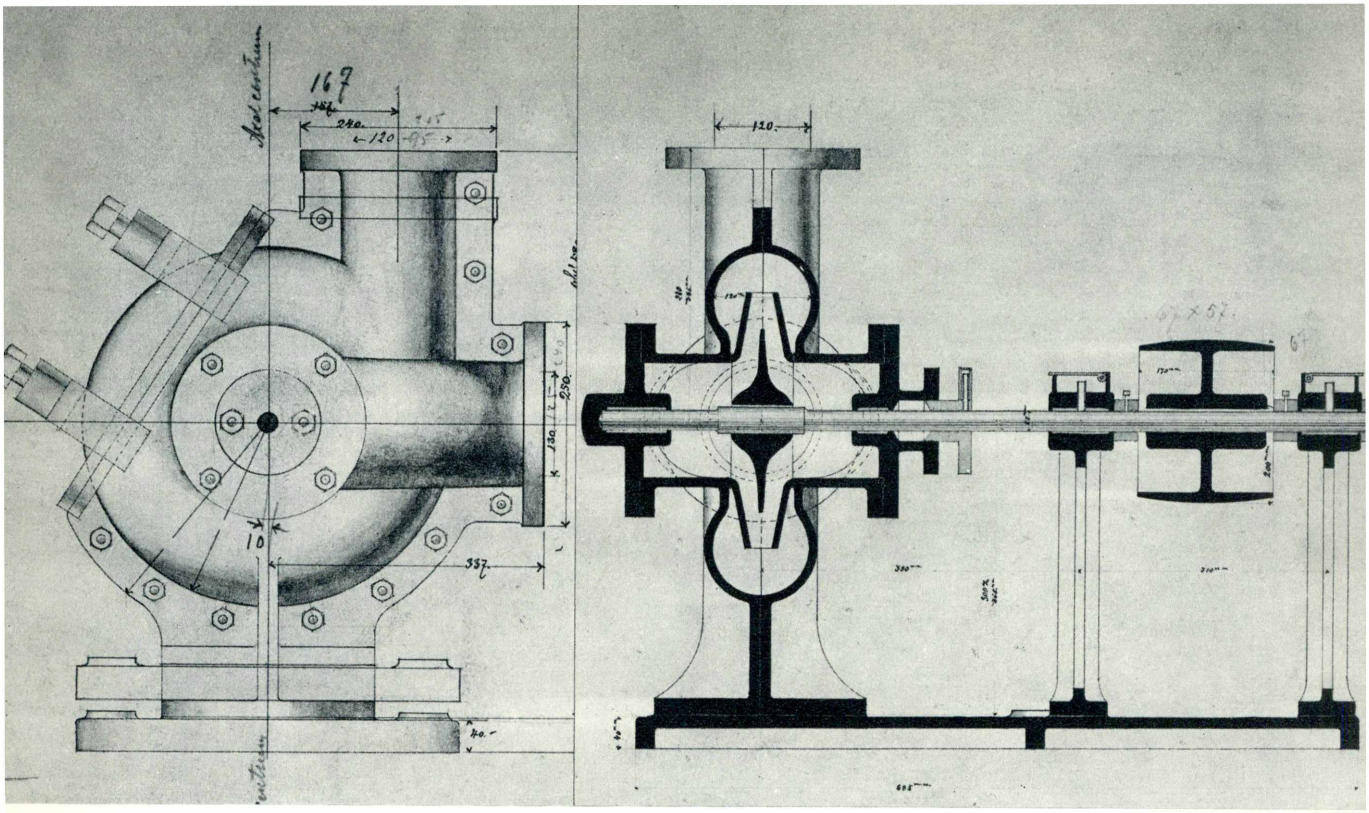
Bröderna Hults Excelsior-separator tillverkades av Mejerimaskin AB Excelsior, som åren 1891—1893 hyrde lokaler av AB Kungsholms Tvättinrättning i huset mot S:t Eriksgatan strax söder om Wiklunds industriområde, nära den plats, där firma Oscar Lamm J:r 1882—1887 tillverkade Gustaf de Lavals berömda separatorer. Allt gjutgods till Excelsior erhölls från Wiklunds. Då Excelsiors inventarier 1894 lastades från Wiklunds brygga till en båt, som avseglade med dem till Rindön, uthyrdes samma lokaler till det nybildade AB Per Perssons Väf- & Stickmaskin (se Daedalus 1956), som sedan beställde gjutna delar till sina stickmaskiner från Wiklunds. När denna fabrik avflyttade 1898, hyrde Wiklund av tvättinrättningen för 3.000 kronor om året ett fabrikshus mot Kronobergsgatan, som likaledes finns kvar, och där inredde Wiklunds sin armaturfabrik, som då avskiljdes från metallfabriken i Klara.

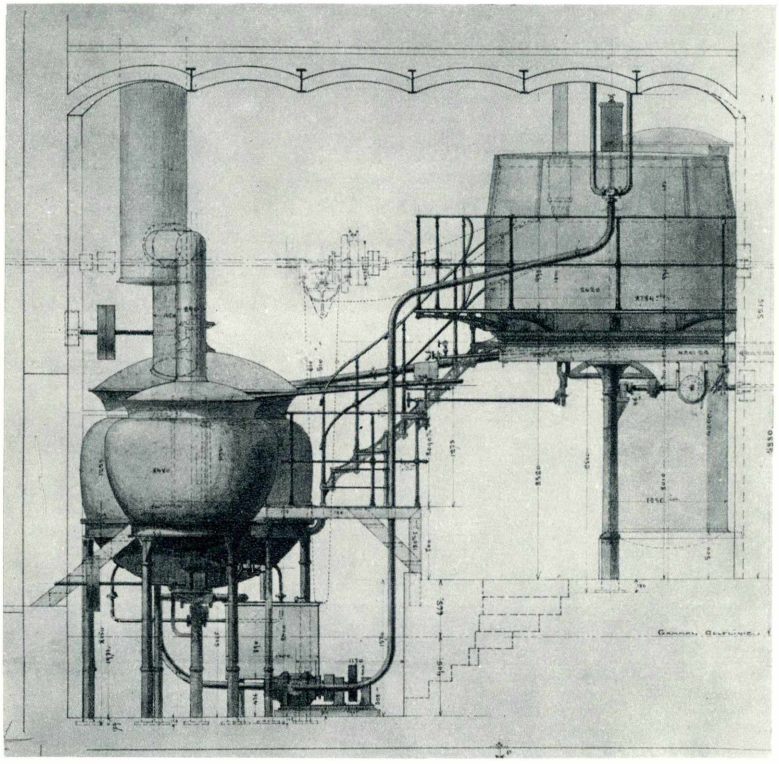
Gamla Brogatan västerut från Vasagatan med den byggnad i vilken Wilhelm Wiklund började sin verksamhet. — Foto Stockholms Stadsmuseum.

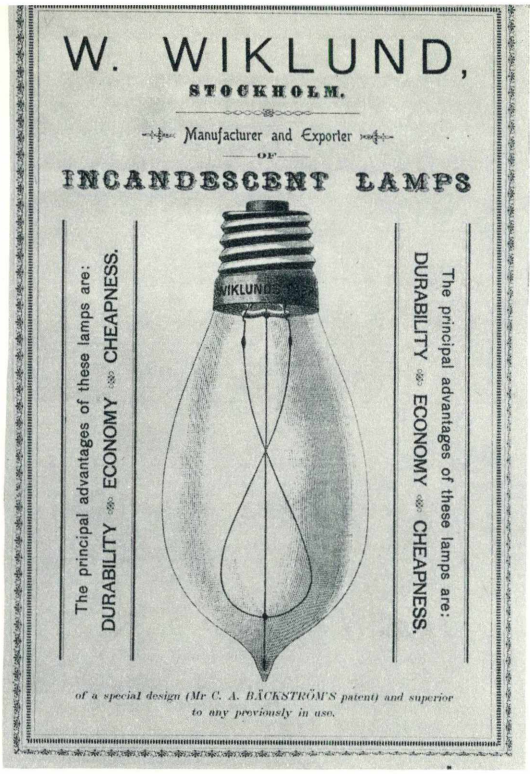
WILHELM WIKLUND

Ritning på centrifugalpump av Wilhelm Wiklunds tillverkning. — Tillhör AB Bröderne Herrmann.

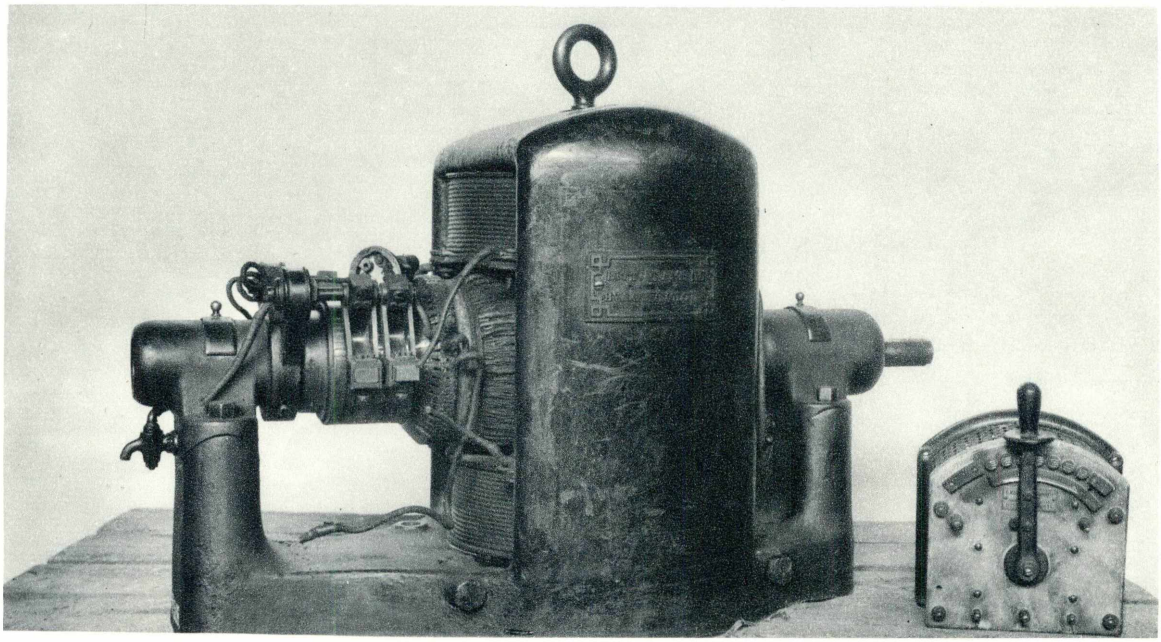
Detaljritning av brygghusinredning för bryggeriet Nordstjernan i Skövde. — Tillhör AB Bröderne Herrmann.

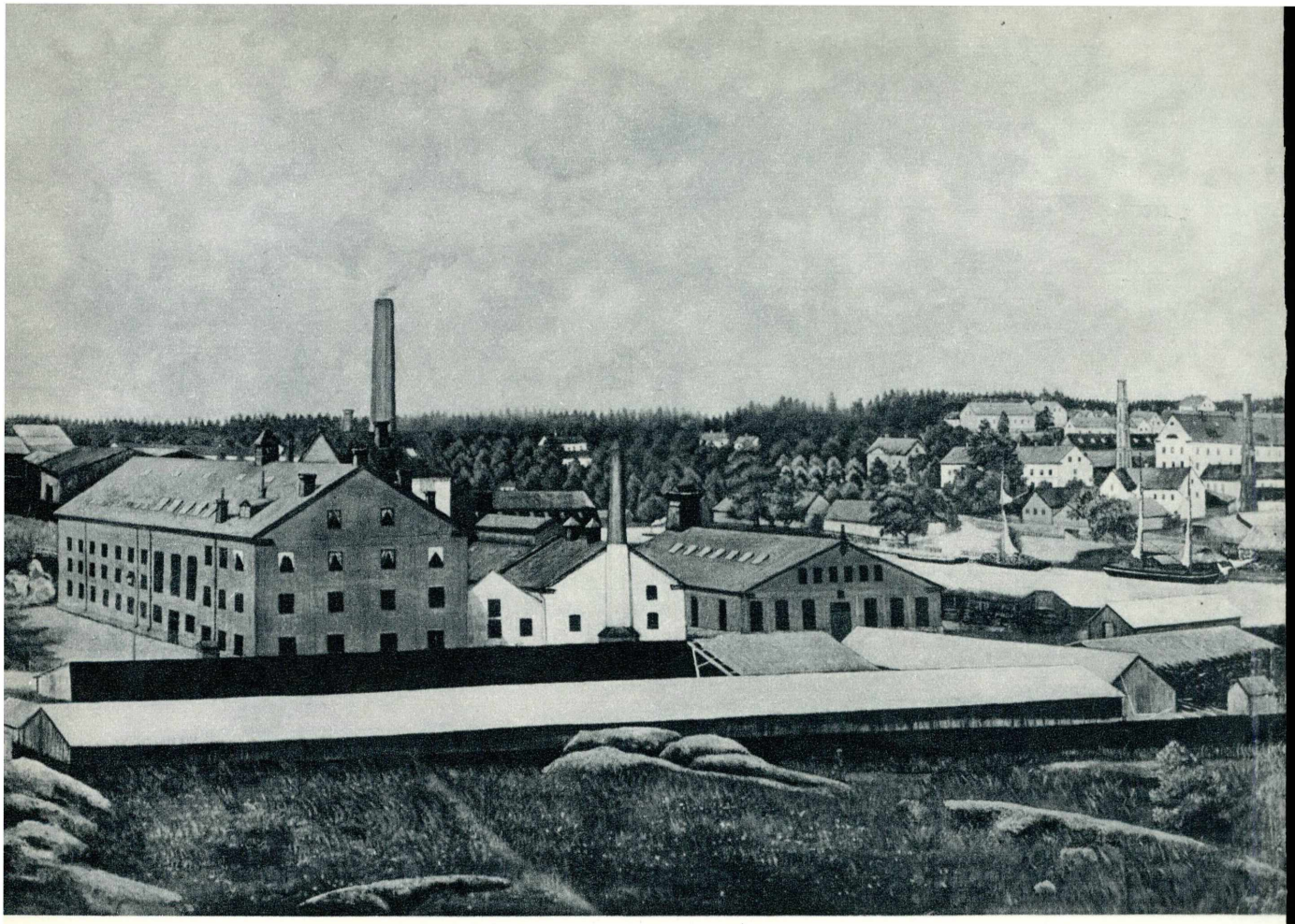
Annons i Swedish Export år 1892.

Ljuskrona i blankpolerad mässing för Klara kyrka. Kronan tillverkad 1882 av Wilhelm Wiklund efter ritning av Arkitekt H. Hörlin. Fyra sådana kronor levererades.

Elektrisk likströmsmotor, enligt Thorins konstruktion, tillverkad vid W. Wiklunds Verkstäders AB omkring 1895. — Tillhör Tekniska Museet.

W. Wiklunds gjuteri och verkstäder vid Inedal på Kungsholmen, 1880-talet. — Efter oljemålning utförd av gjutaren Anders Färggren och tillhörig Överingeniör William Tibell, Mölndal.

Armaturfabrik vid Inedal.

Åren 1894—1895 hade Wiklund i sin tjänst sanitetsingenjören Sten Ericson, senare grundare av Sanitära ingenjörsbyrån, men tillverkade redan i slutet på 80-talet sanitetsarmatur såsom badkarsblandare, duschkranar o.d. vid sin metallfabrik i Klara, liksom också ventiler, kranar m.m. för gas, vatten och ånga. Wiklund var också bland de första, som (från ca 1884) tillverkade elektrisk armatur, såsom lamparmar, kandelabrar, ljuskronor och hissanordningar samt levererade kyrkkronor för gas- eller elektriskt ljus till Katarina, Klara, Östermalms- och Tyska kyrkan i Stockholm. Den nya armaturfabriken vid Inedal förestods av en verkmästare, Nils Mauritz Malm, som till sitt förfogande hade en bokhållare, en ritare, en modellsnickare samt några metallarbetare.

År 1896 levererade Wiklunds de apparater, som på Spetsbergen skulle framställa vätgasen till S. A. Andrées ballong för hans nordpolsfärd. Gasapparaten fungerade sedan utmärkt med undantag för ett intermezzo med räkor i havsvattenspumpen.

Elektriska hissar.

Vid Stockholmsutställningen 1897 deltog W. Wiklunds Verkstäders AB med bryggerimaskiner, tvättmaskiner, ångkök, elektrisk armatur, generatorer, glödlampor, transformatorer för telefonstationer m.m. Dessutom tillhandahöll Wiklunds den västra av de båda elektriska hissar, som användes i maskinhallens två norra ljustorn. Den östra var levererad av firman Graham Brothers. Wiklunds hisskorg, som var avsedd för 12 personer, hade en hastighet av 1 m/sek., en hisshöjd av 50 m samt drevs av en 12 hk elektromotor. Den var 3 000 kronor billigare än Grahams, men jämförande prov visade att den senares driftkostnader voro betydligt lägre. Möjligen hade civilingenjör Lars Blume hos Wiklunds konstruerat ifrågavarande hiss, eftersom han från 1899 blev hisskonstruktör hos ASEA, och lustigt nog anställde Wiklund 1898 såsom chef för hissavdelningen civilingenjör Thor Hamberg, som närmast kom från Graham Brothers.

Utställningsåret fullbordades det nya operahuset i Stockholm utvändigt. Wiklunds levererade järnridån, vilken insattes i scenöppningen och manövrerades från en i nordvästra hörnet av scenen belägen balkong. Den var avsedd att vid eldsvåda fullständigt isolera salongen från scenen.

År 1897 utökades bolagsstyrelsen med två ledamöter: Wiklunds son Carl Wilhelm Wiklund samt Otto Fridolf Glosemeyer, vilken blev firmatecknare liksom Hedman och Wiklund. Följande år öppnades ett elektriskt ingenjörskontor med utställning i Birger Jarlsgatan 2—4, där lokaler och lagerkällare hyrdes för 2 500 kronor om året av Försäkrings AB Skandia.

År 1898 drabbades Wiklund av ett slaganfall, som för alltid bröt hans kraft. Vilken stor ledare han varit, förstod man särskilt genom det allmänna kaos, som därefter rådde i rörelsen; och de åtgärder, som sedermera blevo nödvändiga, voro att uppdela företaget i flera mindre bolag. Såsom tjf. verkställande direktör fungerade därefter svärsonen, apotekare J. Hedman, biträdd av Otto Glosemeyer, och till styrelseledamot efter D. Hald, som avlidit, valdes Wiklunds son Henrik Georg Wiklund.

Den populäre och originelle Jacobi, som hela tiden handhaft Wiklunds bryggeriavdelning med suveränitet och t.o.m. brukat förse bolagets ritningar med sin personliga stämpel, hade redan 1896 en annan verksamhet vid sidan om bryggeriinredningarna, nämligen spekulationer i malmfyndigheter i Lappland. Måhända var detta största orsaken till, att Jacobi 1899 entledigades av direktör Hedman, som väl ej heller gillade hans självständiga uppträdande och högt upptrissade lön (ca 30 000 kr/år). Jacobi hade dessutom vid sin död 1905 en skuld till bolaget på över 26 000 kronor. Officiellt innehade Jacobi efter 1899 en egen ingenjörsbyrå och agenturaffär i Stockholm men intresserade sig mest för tvenne gruvbolag, i vilka hans andelar 1905 voro värda nominellt 2 1/2 miljoner kronor men reellt intet.

Under de aderton år Jacobi förestått Wiklunds bryggeriavdelning hade närmare 40 bryggerier försetts med inredningar från W. Wiklunds Verkstäders AB, bl.a. bryggerier i Stockholm (Gambrinus, Grönvalls, C. G. Piehl, Svea, Österman & K:i), Alingsås, Enköping (Erlangens), Eskilstuna, Eslöv, Falköping (Victoria), Göteborg (Kronan), Hudiksvall, Härnösand (Hernö), Karlshamn, Karlskrona (Tyska bryggaregården), Karlstad (Färjestadens), Malmö, Norrköping (Anderssons, Norrköpings), Nyköping (Lindebergs), Skövde (Nordstjernan), Sundsvall (Grönborgs, Nordstjernan, Ölbryggeriet), Umeå, Uppsala, Västervik (Chr. Piehl), Östersund och Örnsköldsvik (Malungs) samt Vasa (Bock) och Åbo (Aura). Jacobi hade dessutom tillsammans med bryggeridirektören C. G. Piehl konstruerat inredningen till Gustaf Piehls nya bryggeri i Stockholm, vilken utställts på expositionen 1897 i komplett skick med mäsk- och silkar samt mäsk- och vörtpanna med därtill hörande pumpar och rörledningar, maltkrossar och vågar, hissanordningar och tappapparater, och vilken inredning belönats med guldmedalj (Bild i A. Hasselgrens »Utställningen i Stockholm 1897», sid. 786).

När Jacobi lämnade Wiklunds hade dess bryggeriavdelning i alla fall sett sina bästa dagar, ty de flesta av landets bryggerier hade nu tidsen-

liga inredningar, och nya bryggerier kunde icke tänkas uppstå i sådan mängd, att motivering skulle finnas för att i längden bibehålla den stora bryggeriavdelningen. Då 1903 maltskatt infördes, bromsades bryggeriindustriens utveckling upp, och för den återstående perioden till 1908 drevs Wiklunds bryggeriavdelning i mindre skala. Allvarlig var också hela tiden konkurrensen från Tyskland, företrädd främst av agenturfirmorna H. G. Schubert och Bröderne Herrmann i Stockholm. Till sistnämnda firma kom sedan från Wiklunds Jacobis efterträdare, arkitekten Johannes Gustaf Tauson, samt Ahrnborgs efterträdare, civilingenjören Wilhelm Lilljeborg, som där blev teknisk chef.

Som verkstadschef hos Wiklunds anställdes 1899 civilingenjören Wathier Svenson, tidigare bl.a. hos Edison General Electric Co, New York.

Wiklunds rörelse uppvisade en tillverkningskurva, som de första tjugu åren, med undantag för försöket med Bränninge gjuteri, höll sig till ett årligt värde av 50 à 75 000 rdr, men efter Inedalsverkstädernas tillkomst steg tillverkningsvärdet år efter år och passerade miljonstrecket år 1898, då antalet fasta arbetare översteg 400. Tiden fram till år 1900 präglades för hela näringslivet av en stark högkonjunktur, och Wiklund, som ansett svårigheten icke ligga i strävandet för rörelsens utveckling utan snarare i sökandet att hindra denna, rycktes med i verkstadsindustriens starka expansion. För täckandet av det ökade kapitalbehovet upptogs utställningssommaren 1897 ett obligationslån på 800 000 kronor i Kristianstads enskilda bank mot säkerhet i fastigheter (tax.-värde ca 550 000 kr.) och fabriker.

På högkonjunkturen följde emellertid en internationell kris, som 1901 blev kraftigt kännbar för hela vårt näringsliv. Den medförde en betydande värdesänkning av företagens tillgångar, samtidigt som konkurrensen från Tyskland i hög grad ökade, både inom den elektriska industrien och bryggeriindustrien, med åtföljande inskränkning av nettovinsterna.

I följd därav nedlades förutom glödlampfabriken även hela den elektriska avdelningen med ingenjörskontor och utställning år 1901. Direktör Hedman avgick som verkställande direktör och överlämnade uppdraget åt direktör Johan Albert Nilsson från AB Carlsviks Gjuterier, vilken inträdde i styrelsen i stället för Carl Wiklund. Även verkstadschefen slutade och ersattes senare av Thor Hamberg.

Wiklund avgick officiellt 1901, den 17 december samma år avled hans hustru och den 16 juni 1902 han själv i lunginflammation medan han vistades på sitt sommarhem i Södertälje. Vid begravningsakten i Klara kyrka i Stockholm närvoro flera av stadens affärsmän och fabriksidkare liksom också Wiklunds kontors- och arbetarepersonal, och det var E. A. Wiman, som tecknade minnesorden i dagspressen och i Teknisk Tidskrift.

Vid Wiklunds bortgång rådde ännu en allmän lågkonjunktur och rörelsen hade gått bakåt till ett läge motsvarande 1888 med 250 arbetare och 650 000 kronor i tillverkningsvärde, varför Wiklunds aktier uppgåvos såsom värdelösa vid bouppteckningen nästa höst; 86 av dem övertog sonen Henrik och 506 Hedman, varefter de inom kort såldes till bland andra direktör Nilsson.

Wiklunds Rörledningsaffärer.

Metallfabriken överflyttades 1902 till Inedal och rörledningsaffären försåldes till det för ändamålet bildade Wiklunds Rörlednings AB, vars bolagsordning antogs den 24 november 1902. Aktiekapitalet utgjorde 75 000 kronor, och Hedman, som lämnade det gamla bolaget, inträdde i styrelsen tillsammans med ingenjör Albin Svensson samt Otto Glosemeyer, som utsågs till verkställande direktör. Verkmästaren A. P. Wixström, f.ö. en av Rörarbetarefackföreningens pionjärer, var ännu kvar, och som tekniker anställdes ingenjören J. M. Lundholm, vilken 1906 grundade en ännu fortlevande rörledningsfirma. Antalet rörarbetare var 34 och årsomsättningen utgjorde i genomsnitt 150 000 kronor. År 1904 avgick Hedman samt ersattes av Albert Nilsson, och 1905 blev Albin Svensson direktör, men rörbolaget trädde i konkurs den 20 december s.å., efter att året innan ha bortflyttats till Oxtorgsgatan 7. Det gamla kvarteret i Klara skulle nämligen rivas för att bl.a. lämna plats för Oscarsteatern, vars uppförande bekostades av den förmögne järn- och stålgrosshandlaren Isaac Hirsch.

W. Wiklunds Verkstäders AB:s aktiestock övertogs 1903 av Fastighets AB Jacob genom fältintendenten Magnus Stendahl, och Albert Nilsson efterträddes av civilingenjören John Meyer som verkställande direktör. Efter 1902 hade tillverkningsvärdet åter börjat stiga och uppnådde 800 000 kronor år 1905, vilket år ingenjören John Ekelöf blev disponent, och företagets specialitet var fortfarande bryggerimaskiner.

Men år 1906 inträdde bolaget i sitt slutskede. För de värdefulla tomternas skull inköptes aktiestocken av ett konsortium bestående av grosshandlare Hirsch, bankir Emric Öhman och Nya murbruksfabrikens

direktör Robert Alderin. Den sistnämnde efterträdde John Meyer som verkställande direktör, och som disponent kvarstod Ekelöf till 1907, men verkstadschefen Hamberg avgick. De nya ägarnas avsikt var att bortflytta verkstäderna till Nya Huvudsta, där ett tomtområde för ändamålet förvärvades, men denna flyttning kom aldrig till stånd.

AB Wiklunds Armatur- & Metallfabrik.

Avdelningen för armatur- och metallvarutillverkning övertogs emellertid av konsulterande maskiningenjören William Waern (1857—1920), som för dess drivande bildade AB Wiklunds Armatur- & Metallfabrik, adress Kronobergsgatan 31, Inedal. Den 28 februari år 1907, då metallfabriken skulle ha firat 50-årsjubileum, antogs bolagsordningen och utsågs till styrelseledamöter grosshandlaren Theodor Andrésen, värmeteknikern Hugo Theorell samt William Waern, som själv blev verkställande direktör. Aktiekapitalet utgjorde 120 000 kronor, aktiemajoriteten innehades av Waern och mindre poster av övriga styrelseledamöter samt av direktör Alderin och ingenjör Ekelöf från gamla bolaget och den kände värmeteknikern Wilhelm Dahlgren m.fl. Waern avgick emellertid 1912 och i februari 1914 anmäldes att företaget upphört.

År 1908 upphörde W. Wiklunds Verkstäders AB definitivt att idka även mekanisk verkstads- och gjuterirörelse, men kontoret bibehölls under avvecklingen med adress Inedalsgatan 17 ända till 1915. Alderin avgick som verkställande direktör 1913, då Birger Emanuel Lundström tillträdde. År 1917 öppnades kontor i Vasagatan 15—17 och den 30 november 1918 anmäldes för registrering i stället Wiklunds Förvaltnings AB, som hade till ändamål att köpa, sälja och förvalta fastigheter, obligationer och aktier. Bolaget likviderades enligt anmälan den 2 juli 1934.

W. Wiklunds patent.

1859 19/3 sv. pat. nr 17. Sätt att genom nedfällning av den i kakelugnsramen sittande inre plåtluckan begagna densamma såsom eldskärm.
1862 22/11 sv. pat. nr 77. Sätt att använda självöppnande ventil för avloppstrattar.
1866 17/5 sv. pat. nr 47. Kakelugnar.
1868 28/10 sv. pat. nr 127. Gaslampor.
1869 9/3 sv. pat. nr 23. Frostfria vattenutkastare (tillsammans med A. Lagerman).
1870 15/12 sv. pat. nr 112. Patronkök för bakladdningsgevär (tillsammans med O. E. Lundstedt).
1875 23/11 sv. pat. nr 213. Kran för vattenutkastare.

1879 4/10 sv. pat. nr 264. Stuprörsbrunn.
1893 12/4 sv. pat. nr 5574. Självstängande och stötförhindrande vattenledningskran.

Källor.

Muntliga uppgifter av Överingenjör William Tibell, Mölndal, Major Sven Sundholm, Boden, Disponent Sten Simonsson, Södertälje, Ingenjör Torgny Öhman, Saltsjö-Duvnäs samt Ingenjör John Danielsson, Civilingenjör Carl-Gustaf Piehl, Ingenjör C. A. Hult, Fru Anna Norström och Ingenjör Hans Brandt m.fl., Stockholm.

OTRYCKTA.

Bryggerimuseets arkiv och samlingar: Gustaf Piehls bryggeris arkiv i Hamburgerbryggeriet, AB Bröderne Herrmanns bryggeriritningsarkiv.
K. Patent o. Registreringsverket: aktiebolagsregister, patenthandlingar.
Riksarkivet: Kommerskollegii fabriksberättelser.
Rörledningsentreprenörernas förenings i Stockholm arkiv: R. Kjellander, Historik över rörledningsentreprenörverksamheten.
Stockholms stadsarkiv: bouppteckningar, byggnadsnämndens ritningar, fastighetsägareregister, firmaregister, konkurshandlingar, kyrkoarkiv, mantalsuppgifter, J. Unmans handskriftssamling av Stockholmiana.
Tekniska Museets arkiv och samlingar.

TRYCKTA.

Althin, T., Gustaf de Laval 1845—1913. De höga hastigheternas man (Sthlm 1943).
Anjou, A., Svenske frimurare (Sthlm 1903).
Bodman, G., R. W. Strehlenert (Daedalus, Sthlm 1945).
Dahlgren, E. W., Stockholm 1897 (Sthlm 1897).
Eko, Tidskriften, n:ris 1—2, 1888.
Erixon, S., Skultuna bruks historia (1921—1935).
Hasselgren, A., Utställningen i Stockholm 1897 (Sthlm 1897).
Hedberg, A., Världsmonopolet i glödlampor (Sthlm 1930).
Hist., Geogr. o. Stat. Lexikon, del I, s. 358 (Sthlm 1859).
Hjulström, F., Sveriges elektrifiering (Uppsala 1940).
Håkansson, O., Stockholms rörarbetares historia (Sthlm 1926).
Indebetou, G. och Hylander, E., Svenska teknologföreningen 1861—1936 (Sthlm 1937).
Internationellt Industri-Lexikon 1884—1885 (Malmö 1884).
Ingeniörs-Föreningen. Förhandlingar 1883—1886.
Kungsholmen vid sekelskiftet. Minnen från barndom och skola. Utgivna av Kungsholmens Läroverks Elevförening 1902 . . . (Sthlm 1943).
Lindorm, E., Ny svensk historia 1810—1872 s. 469 (Sthlm 1942).
Looström, L., Allm. Konst o. Ind.-utställn. i Stockholm 1897 (Sthlm 1899).
Sjölin, W., L. O. Smith (Sthlm 1948).
Stockholms adresskalendrar.
Stockholms belysning (Sthlm 1903).
Stockholms stadsfullmäktige 1863—1913 (Sthlm 1913).
Sundbärg, G., Sveriges land och folk (Sthlm 1901).
Swedish Export, Catalogue of, 1892.
Svenska industrien 1907 (Sthlm 1906).
Sveriges industri — dess stormän och befrämjare (Sthlm 1897).
Sveriges statskalendrar.
Uppfinningarnas bok, 2:a och 3:e uppl.
Wiman, E. A., nekrologer över W. W. i Nya dagl. alleh. 1902 28/6 o. Tekn. Tidskr. 1902 s. 233.
Åkerman, J., Ett elektriskt halvsekel (Västerås 1933).